

pogosto pri drugih naših znanstvenikih premalo. Žunkoviču ne pade niti najmanj v glavo omejiti svoj študij samo na zemlje, kjer danes bivajo Slovani ali na kakšne koli momentanne politične meje, ampak išče preko teh povsod, kjer koli se mu zdi, da bi se dalo kaj sumljivega izkalkulirati. Zato ne soglašam s Kosom in njegovim načelom, izrečenim v »Času«, 1920, str. 326, da navaja v svojih registih samo slovanska imena prič, ki so doma na danes še faktično slovenskem ozemlju, onih z danes nemškega teritorija pa ne, kot bi ti ne spadali v slovensko »zgodovino«, za katero ne more biti merodajna sedanja posest. Prav tako ne soglašam s prof. Rešetarjem, ki pri pregledu jugoslovanske numizmatike v »Novi Evropi« upošteva sicer tudi nemške numizmatične kóve na sedaj jugoslovanskih tleh, izrecno pa izloči tozadevne spomenike slovenskega ozemlja, ki je pravkar pripadlo Italiji ali Nemški Avstriji, ter se s tem oprè celo kot znanstvenik na slučajna politična dejstva, ki jih narod ni priznal in ki jih še manj more priznati znanstvenik za meje svoje interesne sfere.

Ne bom našteval nelogičnosti te knjige, ki z največjo lahkoto premoščuje največje težave, še hujše pa je, da se temu pridruži cela vrsta raznih napak, katerih velik del gre očitno na račun nepazljive, površne korekture.

Še enkrat poudarjam, da mi je žal za ogromno energijo in trud, ki ga pisatelj posveča svojim študijam; kaj vse bi lahko bil njihov plod pod drugimi pogoji!

Frsl.

UMETNOST.

Recitacijski večer Antona Podbevška. — V novembru je priredila »svobodna umetniška družba« — kakor jo je primerno nazval Iz. Cankar — vrsto umetniških prireditvev v Ljubljani, ki so v nemali meri razburile občinstvo, še bolj pa ustvarjajoče duhove. Prireditve so obstojale iz razstave slikarskih in kiparskih del Jakca, Mušiča, Skalického in bratov Kraljev, pozneje je razstavil nekaj malega tudi kipar Napotnik. O tem poročamo na drugem mestu. Druga prireditvev je bil Kogojev koncert, o katerem smo prinesli poročilo v zadnji številki letnika 1920, tretja pa je A. Podbevška recitacijski večer. Vse tri prireditve so bile privatno strastno kritizirane, v javnosti pa si nasprotniki nekako niso upali povedati svojega mnenja; posebno velja to o Podbevšku. Edini vseuč. profesor dr. Šerko je dal v listih kratko izjavo, v kateri proglašja Podbevška za človeka, spadajočega na Studenec. Njegovo umetnost razumeti pa je skušal v javnosti edino dr. Al. Remec v »Slovincu«, kjer poudarja, da princip umetniškega ustvarjanja Podbevškovega zanj ni tuj, pa tudi ne tuj svetovni literaturi. Večina tistih, ki so bili na večeru, mi bo priznala, da je imel Podbevšek nedvomno uspeh. Tega uspeha ni bil deležen po zaslugi, recimo, svojega ekstravagantnega nastopa, da bi bil, kot n. pr. ruski futuristi, nastopal našminkan in z zlatim prahom v laséh ali kaj podobnega. Mogoče bi kdo rekel, da mu je uspeh priboril njegov deklamatorični nastop, ki tudi iz brezpomembne zvokovne kombinacije lahko ustvari nekaj, kar bo varalo avditorij preko

notranje praznine. Deklamatoričnih zmožnosti Podbevšku ni mogoče očitati, kajti čital je brez posebnega ognja, le semintja z nekoliko patosom; njegova izgovarjava je bila pogosto dolensko tuja, njegovo prednašanje večinoma na nivóju poprečne cerkvene recitacije — odtod torej ne more biti njegov uspeh; prepričan pa sem, da bi izurjen recitator, ki bi se uživel v njegove pesmi, dosegel pri poslušalstvu mnogo več, in če je Podbevšek žel ne enkrat buren aplavz, bi ga bolje podán še tem bolj. Tudi stilistične okornosti, ki niso ravno redke (preveč je nepotrebnih ali neblagoglasnih vezil in besedic, kot »in, ki, ko, kakor«, pretirana prozaičnost stoji nasproti pogosto najbolj iskani besedi in miselni slikovitosti), in občutne slovniške napake, ki so mu tu pa tam zdrknile z jezika, mu gotovo niso pripomogle k uspehu (nepravilna raba zaimka svoj — moj itd.). Kljub temu pa je lahko opazoval, kdor je bil navzoč, kako se je led taja. Od začetka občinstvo očitno ni razumelo recitatorja, temu je odgovarjal molk, pri kakem nenavadnem izrazu se je skušal kdo zasmeljati, a ni uspel, ker mu okolica ni sledila; nekako z »Izumiteljem na zemlji« pa je bil led prebit; občinstvo je dobilo zvezo z recitatorjem in ta se je v drugi polovici večera vedno bolj stopnjevala prav do konca. Tudi recitatorju se je poznalo, da je postal bolj uverjen v svoj položaj, čital je bolje in z več ognjem. Kaj je torej zmagalo na tem večeru? Ne zunanja forma umotvorov, ne način kakor so bili podani — s tega stališča je bilo dobro, da je prvič recitiral avtor sam, da se mu ne more očitati, da je preslepil občinstvo z rafiniranim nastopom. To, kar je nastopu priborilo zmagovo, more biti edinole vsebina, edino tisti kos živega življenja, ki ga je Podbevšek vklebil v te, po zunanji obliki nenavadne, po formi pogosto pomanjkljive in uhó žaleče umetnine. Tisti, ki vidijo vedno v prvi vrsti formo, gladek stavek, blagovzeneč verz, izlikano sliko predstave, so rekli: vse bi šlo, ima momente, ki zgrabijo, a če slišim napačno rabljen zaimek, če slišim pretirano prozaičnost in vsakdanjost nekaterih njegovih stavkov, me mine veselje in ves užitek. Jaz pa pravim: glavno je, da ima kaj povedati, besede, forme, bodo sledile same; za njih blagovzočje, še bolj pa za njih točnost, ko se beseda približa pojmu tako, da človek ostrmi (prim. Župančiča), je treba dolgoletne vaje, in kako se pesnik približuje ti, v tem je hod njegovega razvoja od začetnika do zrelega umetnika, in v tem posebno se klasik razlikuje od prevratnega mladiča, čeprav je čuvstveno in miselno ozadje poslednjega lahko bujnejše kot pa onega. Podbevšek je podal kos življenja, to smo čutili vsi; podal ga je za naše razmere v novi obliki, katere revolucionarnost sega od zunanje (vidne) oblike umotvora preko forme (slišne oblike), ki se javlja v ritmu, zvokovih kombinacijah, muzikaličnih elementih ter fantastično-barvnem ozadju njegovega aranžmaja, do vsebine same, ki ji daje enotnost nastrojenje pesnikove duše; vsebina je pa odpovedno formi razkosana na elemente, ki se vedno iznova vzžarevajo kot rakete; forma in doživljaj, obnovljen v spominu, dvignjen iz podzavesti v zavestno jasno, sta vselej žarka in zato oba presenetita. Tako pride P. avtomatično do vizionarnosti in navidezne brezzveznosti. Zdi se mi važno poudariti ravno to revolucionarnost v formalnem oziru, kajti forma je sredstvo, doživljaji so v velikih potezah

pri vseh ljudeh več ali manj isti, samo da jim vsak ne najde adekvatne forme in ne zna drugim podati veličine momentanega silnega doživljaja. Velik doživljaj, kadar ga doživimo, tudi vzžari, nas tudi presenetijo, nas prevzame, vendar le momentanno, v vsakdanjosti življenja pozabimo nanj, in le pesnik s svojimi sredstvi nam lahko ohrani njegovo veličino. Vsebina najboljših Podbevškovich umetnin je vojna. Mi navadni vsakdanji ljudje smo jo že skoro pozabili; najbolj jarki, najbolj tragični in največji momenti iz njene zgodovine so za nami, pozabljeni. In to, kar more poprečni človek povedati o vojni in njeni veličini, je bore malo in tako ubožno, da potomec niti slutiti ne bo ogromnosti njene groze, pa tudi ogromnosti njene naravnost peklenske lepote v njenih jarkih momentih. Vse, kar čitamo o vojni ali kar se o nji pripoveduje, je v stilu časniškega podlistka, ki je napisan pogosto naravnost brez direktnega preživetja onega, o čemer poroča, tudi dosedanja literarna slika vojne se je že zdavnaj preživela in kdor je občutil grozo in lepoto sedanje vojne in njene dobe, se ne more zadovoljiti z njo. Če bi ne bilo vojne, bi se mogoče Podbevšek ne bil nikoli dvignil tja, kjer je danes. Poznam njegov razvoj od njegovih prvih začetkov, ko je delal formalne poskuse v duhu futuristov. To so bile igrače, toda kdo ne začne svoje človeške kariere z igračami? Poleg tega hoteno formalnoiskalnega pa se je že od začetka pojavljalo nekaj, kar se ni posebno skladalo s tem: prirojen lirizem, elementaren kot narodna pesem; zdi se mi, da ga je skušal Podbevšek umetno zatirati, ker mu je hitro, ko se je kje pojavil, dal drugo smer, ga skušal, skoro bi rekel, osmešiti. Še v prvi polovici recitiranih del se ta poteza večkrat pojavlja. — Tekom razvoja si je pa prisvojil že neki princip, in če se ga poslužuje najprvo pri vsakdanjem doživljanju, kot je voznja na motornem kolesu, nas jarkost njegove izraznosti oslepí in bi skoro bili pripravljeni verovati v to, da je prirejen samo radi učinka in mu manjka notranje resničnosti. V zvezi z naslednjim pa postane »Himna o carju mavričnih kač« važna etapa, poskus, in ko se ponudi primeren doživljaj, kot je vojna z vsem, kar je z njo v zvezi, formalni princip dozori v nujnost, ker brez njega ni mogoče povedati tako jarko, tako učinkujoče tega, kar nam pove v »Električni žogi«, v »Čarovniku iz pekla« in »Plesalcu v ječi«. — Zame ni niti najmanjšega dvoma, da je formalno-umetniški princip Podbevškove umetnosti dosedaj edino adekvaten tako novi in tako izven vseh zakonov vsakdanje kulturne umerjenosti stoječi vsebini, kakor je vojna. Priznam pa, da hotenje mnogokrat prekaša znanje in da je to, kar nam je Podbevšek dosedaj podal, kakor silno je tudi po emocionalni sili in koncepciji, samo lep začetek, ki obeta boljše in popolnejše. In če se more o kom toliko reči, lahko smatramo to za hvalo. Podbevšek se rapidno in konstantno razvija, to vem najbolje jaz, ki ga imam več ali manj celega pred očmi od prvih začetkov, ki sem jih našel v uredniškem košu, do danes. Podbevšek ni zaverovan v svoj današnji štadij in hoče vedno novega, vedno popolnejšega in globljega; svojo umetnost ne guje z ljubeznijo, a ni nikdar tako zaljubljen vanjo, da bi jo smatral za višek vsega. In to smatram za dobro. Lahko sevé obstane in onemore na sredi poti, kar se dogaja pogosto, lahko zaide v svoje vrste manirizem in se

izgubi v formi, namesto da bi se poglobljal vsebinsko. To je vse mogoče, ni pa nujno, in njegov dosednji razvoj mi vzbuja upanje, da se to ne bo zgodilo. Nevarnost pa je pri njem velika, priznavam. Najbliže ji je bil v »Himni o carju mavričnih kač«, najdalje od nje je v svoji vojni poeziji. Fantastika, ki mu je brez dvoma lastna, in ki tvori, kakor rečeno, ozadje njegovih umetnin, bi lahko postala sama sebi namen in s tem bi bil njegov razvoj na mah končan. Korenine njegovega sloga se nahajajo, kakor smo videli, globoko v vsebini in kadar bi vsebina postala nesorazmerna veliki muziki, s katero je podana, bi ostale prazne besede in bujne slike brez zveze.

Svojo zbirko, katero je čital v ljubljanskem dramskem gledališču, je Podbevšek nazval »Človek z bombami«. Že o tem naslovu, kakor o vseh naslednjih, bi se dalo debatirati. Razumljiv pa je ta in vsi ostali edino pri mladem človeku, ki misli, da osvaja svet, in hoče, da ga na njegovem pohodu spremlja najbučnejša godba. Pesmi, kakor so bile razvrščene in čitane, so bile v splošnem urejene kronološko, kakor so nastale. Že iz tega si je pazen poslušalec lahko napravil sliko njegovega umetniškega razvoja, kakor sem jo zgoraj skiciral. Tudi jasnost koncepcije in izraza je konstantno rastla, kar je dokazovalo tudi občinstvo, ki je očividno napredovalo v razumevanju.

Zbirko bi razdelil jaz na dva dela. Prelom se vidi že v zunanji obliki pesmi. Dočim so prve do inkluzive »O prerijskem bivolu« več ali manj tradicionalne v zunanji (vidni) obliki, se ta s »Himno o carju mavričnih kač« izpremeni. Verzov ni več, namesto tega stopijo kompaktni odstavki, ki se razlikujejo po dolžini vrst, in s tem je dana tudi neka zunanja oblika za notranjo, vsebinsko grupacijo. In pri naštevanju, kakor ga imamo v »Električni žogi«, bo v zunanje (vidno) formalnem oziru težko izpodbijati njegov način (razume se, da v svetovni literaturi ni nič tega neznanega), kako stavi vsako besedo zase v eno vrsto.

Za uvod v zbirko si je izbral »V pravljicnem gorovju«, ki menda še ni bila natisnjena. On, ki se bori za novo umetniško formo, za njeno izpopolnitev, se nikakor nima za prvega in edinega, in kot odgovor vsem, ki mu tako mnenje podtikajo, zveni refrén te pesmi: »Kakor poješ ti v sredini zemeljske oble, poje po eden na skrajnem severu, jugu, vzhodu in zapadu.« Nato sledé pesmi prve razvojne dobe: »Titanova serenada«, »Ob dnevu vpoklica na kolodvoru«, »Na deželi«, »Izumitelj na zemlji«, »O prerijskem bivolu«. Omenil sem že, da se v njih pogosto pojavi neki elementarni lirizem, ki mu je nedvomno lasten in ga tudi pozneje ne more zatreti, semintja zazveni kot narodna pesem in pesnik se skuša nekako hoté otresti tega vtisa in ga zabrisati. »Ob dnevu vpoklica na kolodvoru« prestopa po mojem praž s slovenske poezije Župančičeve in Lovrenčičeve dobe za en korak dalje v smislu lapidarnosti in ekspresivne sile, ne toliko besed kot slik, postavljenih druga ob drugo, vendar se tem pridružuje prav sprétno zvokovni moment. Izšla je, kakor večina pesmi prvega dela, v »Dom in Svetu« 1919. To pesem bi jaz uvrstil že danes v antologijo slovenskega pesništva, čeprav mogoče njenega avtorja še dolgo ne bodo priznali. Grandiozna se mi zdi »Izumitelj na zemlji« (izšla je v »D. in Sv.« 1920 pod naslovom »Črna lilija«), ki je v

preprostosti in odkritosrčnosti izrazov, s katerimi operira, naravnost strašna, posebno v svojem resno-ritmiziranem koncu: »jaz pa sem strmel celo noč in do jutra v štiri stene in strop«. Kulturni dokument časa je ta pesem. Po vsebini in tudi po obliki se najtesneje dotika drugega dela, h kateremu nas vodi »Himna o carju mavričnih kač« (»Dom in Svet« 1920). Kakor že omenjeno, pomenja ta nekako preskušnjo novih sredstev in je kot taka zanimiva, samostojno pa med vsemi najbolj problematična, posebno ker vzbuja sum prisiljene iskanosti. »Električna žoga« pa (»Dom in Svet« 1920) je po svoji koncentriranosti nekaj resumé Podbevškove umetnosti. V sorazmerno majhni posodi je toliko vsebine, da prekipeva. Njena vsebina ni samo mali svet Podbevškove duše, ampak nič več in nič manj kot celokupni svet človeške kulture s svojo katastrofo v zadnjih letih. Slavolok modrijanov in čudodelna lestva, spletena iz lastne krvi človekove, — kako silni konceptji sta to. Kako brezpomočno zazveni konstatacija: »Pod menoj neskončno brezno in nad menoj brezmejno nebo.« Še pojači pa ta vtis vizija mladosti človekove, v kateri se vidi kot otroka oboroženega z mrežo za metulje in spontanno se mu izvije vprašanje: »Ali sem dovolj mračn, da se mi ne bo zvrtilo v glavi, če se ozrem v mračne dežele, ki so že za mano?« »Električna žoga«, »Čarovnik iz pekla« in »Plesavec v ječi« tvorijo vsebinsko celoto; prišteli bi jim lahko tudi »Izumitelja na zemlji«. Silni sta posebno zadnji dve po moči vizij, ki jih vsebujeta, pa tudi po sili čuvstva, ki ju prepaja. Vsaka izmed njih je posvečena enemu pesnikovih tovarišev iz vojnih dni. Ena in druga je močno osebna, pri čemer se pojavlja z neodoljivo silo zopet tisti prirojeni lirizem, o katerem smo že govorili. V ti dve pesmi je vkljenjen doživljaj vojne, ne sicer nje same kot boja, ampak njenega miljeja, njenih učinkov, razpoloženja, katero je v njeni dobi pokrilo svet. V teh dveh delih se je Podbevškov slog izkristaliziral, vse do zadnjega je prepojeno z vsebino, od gledanja v gledanje vas žene z neumorno silo in vas prisili, da se mu uklonite. Upam, da ga bodo po teh dveh delih priznali tudi tisti, ki mu dosedaj niso mogli slediti; če ne drugi, vsaj tisti, ki so med vojno kaj doživeli. Njegov slog je postal tu svetopisemsko grandiozen, v njem nas srečajo izrazi, ki nam niso navadni in se nam na prvi pogled zdijo mogoče neprimerni, grobi, toda če se potopimo v celoto, si težko mislimo, da bi jih bilo mogoče nadomestiti z drugimi, milejšimi. Omenil sem že njegov lirizem, s katerim je ozko zvezan njegov individualizem, nobeno njegovih del ni objektivno, vse je prepojeno s srčno krvjo osebnosti, zato so ga nekateri tudi napačno razumeli, češ, z nadčloveka se ima, — vendar je tako razlaganje popolnoma krivično. Poleg te osebne poteze pa imamo tu še bolj kot poprej silno čuvstvovanje v občečloveškem smislu, pa tudi v nacionalnem, z vizijo preloma v smislu uresničenja naših narodnih idealov konča »Čarovnika iz pekla«.

Že poprej sem omenil naslov cele zbirke in naslove posameznih del. Marsikoga motijo; ne bom trdil, da so vsi potrebni in neizbežni kakršni so, vendar kdor se je zavedel fantastičnega miljeja teh del, v katerih se pesnik vedoma izogiba vsaki vsakdanjosti, bo opravičil tudi fantastiko naslovov, naj bi bili še tako kričeči. Kdor se bo skušal živeti v ta svet, ga ne bodo motili

in se mu bodo zdeli prav toliko umestni kot vsak drug naslov, kajti naslov je firma in nič več, vsebine se navadno niti od daleč ne dotika, ampak je Podbevšku in vsakemu drugemu pač le neobhodno zlo. Vendar pri Podbevšku ni vselej tako, pogosto dá že naslov neko smer nastrojenju duše in v tem oziru se mi je zdel prvotni naslov »Črna lilija« boljši kakor novejši »Izumitelj na zemlji«; tako »Električna žoga« sicer opozori na delo, vzbudi neki miselni paralelizem k vsebini, pa vseeno ne doseže obsega vsebine; naslov »Himna o carju mavričnih kač« se mi zdi, da naravnost otežuje razumevanje dela, kar spelje fantazijo namesto na glavni moment, ki ga podado uvodne besede, preko dela samega na neki vsebinski paralelizem, ki je za razumevanje po mojem nepotreben.

O Podbevšku sem svojčas slišal, da je to neke vrste pesniški samouk, — takrat ga še nisem osebno poznal, — da mu je menda neznana tako svetovna kot domača poezija. — Čudil sem se ti trditvi, ker je nemogoče, da bi človek, ki je študiral javno srednjo šolo in se je nahajal v vseučiliškem mestu, ne našel nobenega vsaj slučajnega stika z literaturo. Ko sem dobil prve njegove reči v roke, sem moral misliti na razne futuristične publikacije nemške in italijanske, ki jih v originalu sicer mogoče res ni nikdar videl, a jih je vseeno, vsaj posredno, mogoče niti prav vedé kdaj, spoznal. Semintja zazveni iz njegovih del neka proroška samozavest, ki je lastna n. pr. Whitmanu, ki je po kakršnih koli ovinkih prodril že tudi do našega pesniškega naraščaja; vsebinsko in formalno soroden je tudi svetopisemski apokalipsi; omenili smo lirizem, ki se zdi, da mu je prirojen in ki ga je vsrkaval bržkone že v rani mladosti z narodno pesmijo; opozorili smo tudi, kako blizu je stopil semintja slovenski moderni, n. pr. v »Ob dnevih slovesa na kolodvoru«, tako da je zame njegova prirodna zveza z domačo grudo in njeno literaturo izven diskusije, sevé teh zvez ni gojil sistematično in vedoma; vendar pa bi bilo brez poznanja in posesti dosedanjih rezultatov naše jezikovne umetnosti čisto izključeno poskušati važen korak dalje, in že dejstvo, da ga je poskusil, izpodbije vse take in podobne trditve.

Prepričani o resnosti njegovega hotenja, pričakujemo z napetostjo njegovega nadaljnega razvoja.

Frst.

XVIII. umetnostna razstava v Jakopičevem paviljonu. Ta razstava je samo razširjena ponovitev pokrajinske umetnostne razstave v Novem mestu. Ker sem o tej že napisal svoje mnenje v »Dom in Svetu«, sem danes lahko kratek. Jakču, Mušiču in Skalicemu sta se pridružila še oba brata Kralja. V bistvu je ostala razstava to, kar je bila v Novem mestu: razstava »najmlajših«, izpremenilo pa se je precej kvalitativno sorazmerje med razstavitelji samimi. Svojega mnenja o Jakču nisem izpremenil. Slikar je impresionist, marljiv v študiranju narave, najboljši v svojih risbah, zlasti v onih, ki so se mi zdele že v Novem mestu prav dobre za litografično tehniko. Napravil pa je pogrešek, da je razstavil preveč: tretjina njegovih razstavljenih slik in risb bi bila popolnoma zadostovala, da si ustvari gledalec jasno mnenje o njegovem ustvarjanju. Tako pa je zbranih veliko preveč stvari, ki so si v bistvu vse